

Kovács katáng Ferenc

Stavangeri séták

Elbűvölten áll az ember a sokemeletes szálló legfelső szintjén. Futkos tekintete a négy égtáj felé. Emitt sirályokkal lepett belső tó, ilyenből több is van a város határain belül. Amott a tengerbe leszúrt olajkutak acélkonstrukcióin kalandozik a szem, látni avagy csak vélhető. Északról a város közepébe furakodó hajó kikötő. Három fjordnyúlvány darabolja a sziklákba tapaszkodó várost: javarészt alig húsz méterre a tengerszint felett. Az ellenkező irányban fákkal dúsan borított enyhe emelkedő.

*

Hamsun állhatott így karácsony reggelén egy olcsó párizsi szálloda ablakában, árván, magányosan. Habár ott nagy tömeg moraja örvénylett a levegőben. Éljenzések, ijesztő, idegen indulatszavak. Itt ablakon átszűrődő sirályrikoltozás, tenger felől zúgó szelek hangja. Hamsun legnagyobb csodálatára egy világverseny közepébe csöppent. *Két keréken, hallatlan*, jegyezte fel egy szalvétára. *Csíkos ruhás, csapzott fejű bohócok két kerék felett*. A nép úgy ünnepelt, mintha Napoleon parádézna Párizs utcáin. Hamsun még soha nem érezte ilyen kivert kutyának magát. Azokról a norvég kisvárosokról ábrándozott, ahol a vasúton álmos forgalmisták dirigáltak, egylovas fiákerek várakoztak, hogy egy párizsihoz hasonló olcsó szállodába vigyék. Gyalog menne, hordárt sem venne, hogy pár fillért megspóroljon. Üres zsebbel járta mindig az országot, s jó, ha adósság nélkül megszta az előadókörútjait.

*

Nem adja magát ez a város, pedig nyitott szemmel járok, időnként mégis elvesztem a kapcsolatot a külvilággal. Többször is elolvasok egy feliratot. Ez itt színes neonreklám a hatvanas évekből. Mutasson nekem valaki hasonlót bárhol a világon! *Jézus az élet*, hirdeti. Fényes nappal van, ki tudja, este felvillan-e még? Tovább araszolok a macskaköves úton. Egy ajtó előtt megtorpanok, közönséges bejárat, többen besuhannak előttem. A nyíláson át hegedűszó szűrődik ki, be kellene menni, de nem vonz, nem bíztat semmi. Társam is akadt az ácsorgásban; kopott, szürke zakó, bő pantalló, kis karimájú sötét kalap. Farsang van, vagy filmforgatás? Sétabot a jó kiállású idegen kezében, rám néz, de nem köszön. Nagyon ismerős, biz isten láttam valahol. Nem illik arcába bámulni, csak féloldalt lesek, de hiszen kiköpött Hamsun. Mégis csak filmforgatás lehet. Magának mondja, az orra alatt, – érdemes bemenni, de a *Jobbot* ne keresse. Hamsun, Ő maga az, nem dublőr. Beszél hozzám. Így első látásra jóval idősebb nálam, eszembe sem jut letegezni. S hogy csak én láthatom, az nyilvánvaló, közömbösen mennek el mellettem a hangszereiket cipelő zenészek, van aki nem kerüli, egyenesen átgázol Hamsun testén. Bent már több zeneszerszám hangol. Bemelegyek. Hamsun mintha hozzám lenne láncolva. Bach Badineri tételét gyakorolja

egy maréknyi zenész az oltár előtt. Kínai karnagyuk, elsőhegedűsük már csak apró javításokat kér. Mániákusan veszik újra és újra a kritikus részeket...

Ez hát a közel ezer éves Dóm. A jelentéktelen oldalajtón jöttünk be, a pompásan faragott, formázott főbejáratot évente egyszer, a Dómszentelés emlékére használják. Szent Svithun karját itt őrizték ereklyeként. A reformáció viharában tűnt el, mint annyi minden más, felbecsülhetetlen relikvia országszerte. Hamsun jegyez valamit a fehér kezelőjére. Büszke lehetnék rá, Nobel díjas a sétatársam, de ki hiszi el ezt nekem? Talán jobb is, ha elhallgatom. Józan ember nem áll szóba jele néssel, kísértettel, pláne ha az illető náci barát, s volt olyan balga, hogy túlélte a tisztességes embereknek szánt átlagéletkort. Így belesodródott Norvégia német-megszállásába, és saját állítása szerint, jobban félt az oroszoktól, mint a... Itt bal lag a jobbomon felszegett fejjel, még alig lehet túl élete felén.

Lars Oftedal (1838-1900) szobra elé érünk. Jót és rosszat is olvastam róla Kielland író életjáradéka kapcsán. Felsorolni lehetetlen, mi mindenbe ütötte bele az orrát élete 62 éve alatt. Stavanger lakói még mai napig is jócselekedeteit zengik vagy dühödt kirohanásaira emlékeznek, amint káros szenvedélyeik miatt szapult a gyarló embereket. Végül maga is házasságon kívüli *bűnös viszonyba* keveredett, lemondatták városi tisztségeiről s Parlamenti mandátumáról. Valóságos tömegeket vonzott prédikációival. Sorra építtette az Imaházakat, egy sem volt elég nagy. Nem közölték írásait? Lapot alapított. Kapkodták, mint a cukrot. Ma is nyomtatják, ezen országrész vezető napilapja. Hamsun dühösen morgolódik, most tudatosul csak bennem, hogy nem tágít mellőlem a városnéző sétámon; áldott útítárs az Úr kétezer-tízés évének első felében. Úgy tűnik ki szavaiból, hogy nem igen szívelte Oftedalt. Nem véletlen, hogy maró gúnnyal írt róla valamit. Elkomorodva kérdez, megérjük-e, hogy az ő szobra előtt is így álldogálhatunk egyszer?

*

Most meg én állok Hamsun mellett a párizsi szálloda ablakában. Nézzük az idegen világban ijesztővé duzzadt, zajos tömeget. Hol élhet ennyi ember? Emeletes bérkaszárnnyákban, mint madarak a tenger fölé tornyosuló sziklafal megközelíthetetlen, rejtőzködő repedéseiben? Hamsun dühödten fordít hátát az ablak-világnak s az íróasztalon szétszórt levelekben turkál. Válla fölött lesem mozdulatait. Lehetséges, hogy még külföldön is utoléri a követelőző, ismeretlen nevű költők levelei? Ha nem segít, áll egy kopott papírlapon, hamarosan éhen pusztulok. Mikor postázták? – kérdezi félhangosan Hamsun. Keltezés nincs a levélen, cím se, s az aláírás elmosódott. Hová küldjek pénzt? – kérdezi csak úgy magának – szerencsétlen, előbb nekem is kölcsön kellene kérnem... Mosolyog magában, elképzeli, amint levelek szállnak körbe-körbe a világon, kölcsönzők segélykiáltásai, borítékba rejtett bankók. Új címekre, megszűntekre, szállnak tovább, vissza a feladóhoz. Miközben egy kétségbeesett postás – valahol, valamikor – felgőzöli, színes papírra cseréli ki a papírpénzt...

*

Óriás sirály köröz felettünk, pottyant egyet a lábunk elé. Ni csak, egy kishal. Vergődik még az eget megjárt szerencsétlen, visszadobjuk a tengerbe. Sétálunk a parton tovább.

Mert a tenger külön szól mindenkire, aki feléje fordítja az arcát (Alexander L. Kielland 1849-1906, Stavanger szülőtte, akit Oftedal oly rútol kicsinált).

Hamsun hitetlenkedve áll meg az Olajmúzeum bejáratánál, egy 1900-as évek elején kelt újságcikket idéz, ami kizárta, hogy Norvégia partjainál olajat lehetne találni. Mindez Kielland kapcsán jött elő. Ő az író társra gondolt, én az 1980. március 27.-én az íróról elnevezett platform katasztrófájáról olvasom az emléktáblán: egy óriási vihar és egy végzetes anyag- vagy hegesztési hiba folytán előbb a fűrótorony egyik tartólába rogyant meg, majd az egész torony eldőlt. Az ilyen eseteket jelző érzékelő is meghibásodott, nem tudták a személyzetet időben értesíteni, kimenteni. 20 perc alatt zajlott le minden. A 212 fős személyzetből 123 veszítette életét. A mai előírások már sokkal szigorúbbak, naná, az ember csak a saját kárán tanul!

A norvég geológusok saját kutatásaikra alapozva még a 60-as években sem tartották valószínűnek, hogy Norvégia nyugati partjainál olajat, esetleg gázt lehetne találni. A holland partok menti sikeres próbafúrások éltették ugyan a reményt, de csak a külföldi szakemberekben. 1962-ben a Philips Petróleum egyedüli feltérési jogot kért Norvégiától, de ezt a kormány elutasította. A növekvő érdeklődés nyomására törvénybe iktatták, hogy ki és milyen vizsgálatokat folytathat norvég felségvizeken. Ezzel egy időben megállapodtak Dániával és Angliával a tengeri határvonalakról. Az amerikaiak első, 1966-os próbafúrásai eredménytelenek voltak. Hároméves, hiábavaló kísérletezés után — már a befektetők épp megelégtettek a tetemes ráfordítást, le akartak állni — de a megszállott gárda kitartott, 1969-ben olajat talált. A kitermelés 1971-ben indult meg. Az 1970-es években, s azóta is folyton, egyre északabbra haladva, újabb s újabb mezőket tárnak fel Norvégia nyugati partjainál. A kimerült mezőkre is visszatérnek, mert a legújabb technológiákkal még azok is nyereséggel szolgáltatnak feldolgozható nyersanyagokat. Az első években csak külföldi vállalkozások fúrtak, építettek tornyokat, termeltek ki olajat. 1972-ben megalakult a Statoil, a norvég állami olajtársaság s ettől kezdve minden lelőhelynek és kitermelésnek 50%-ban állami kézben kell maradnia. Feltetelezik, hogy a norvég fennhatóság alá tartozó területek alatti olaj és gázkészlet 40%-át termelték ki napjainkig. Még 50 évig tarthat a maradék. Az állam jó gazdának bizonyult eddig, az olaj minden területen lendített a gazdaságon és számottevően növelte az életszínvonalat. Hamsun e gépiesen elhadart tájékoztató szövegtől nagyon utálhatott engem, hátat fordított, botjával idegesen kopogott a kövezeten. Nem sokat érthetett az egészből, de az ösztöne megsúghatta neki, hogy nem tiszta dolog ez! Normális talán, hogy évmilliók alatt keletkezett valamit 100 év alatt elpazarolunk? S mi marad a helyén? Egy hatalmas úr tátong alattunk? Magasságos ég, szédült, forgott Hamsun körül a világ. Szánalmas kisöreg — mondanák rá, ha az okos tojás műszakiaknak is jelen valóan látható lenne — le van maradvá egy brosrúrával. Tudja fene, Hamsun halhatatlan, ki tudná igazán, ha nem Ő, ki nevet a végén...

*

Stavangerben születnek a legjobb angol viccek. Amikor ez alig ismert kisváros olaj fővárossá vált, angol szakemberek lepték el. A vendégek igényei szerint egyik Pub nyílt a másik után. Ezekből hétvégeken a közszolgálati TV, a legjobb adásidőben, viccmesélő programokat sugárzott. Pompás alkalom rejtett ital- és dohányreklám elhelyezésekre (az amúgy még mai is abszolút reklámmentes közszolgálati állami tévében). Mostanság visszanézve már nem is olyan szörnyű program, mint amilyennek 25 évvel ezelőtt tűnt. Nem a műsor vált jobbbá a rak-tározás alatt. Az általános ízlés s a valóság-show színvonaláé hanyatlott a béka-küszöb alá.

*

MUST. Végre egy jóízű magyar szó Stavanger belvárosában. Sajnos csak a MUzeum STavanger kezdőbetűi. A képtárára futja időből, s hol lehetne másutt, mint az Ibsen utcában. Leginkább Lars Hertervig (1830-1902, Norvégia egyik legnagyobb nemzeti romantikus festője) képei érdekelnek, s itt van belőle bőven, úgy 70 darab, hisz Stavangerben nőtt fel s élete nagy részét is itt vagy a közelben töltötte. Jon Fosse Hertervigről szóló kétkötetes regénye óriási hatással volt rám. Az irodalmi szakma megkérdőjelezi, van-e joga valakinek minimális dokumentumra alapozva ún. életrajzi indíttatású regényt írnia. Nem az alkotás minőségét vitatják, hanem hogy a főhős köztudatban betöltött státuszát, népszerűségét kihasználhatja-e felemelkedése céljára az író. Emígyen látva biztosítani az újonnan keletkezett, de *költött* mű piaci sikerét. Jon Fosse megtehetette ezt Ibsen feleségéről, Suzanne-ról írt drámájában is, a szakma későn ébredt, csak jóval e művek születése után lobbantak fel a viták e témában. Jon Fosse *Melancholia* című regénye szubjektív, az író fantáziavilágát tükrözi, bárkiről szólhatna. Nem dokumentumregény, hisz Lars Hertervigről, életének bizonyos szakaszairól nagyon kevés konkrétumot tudunk.

A skizofréniában szenvedő alkotót, a festményeiből, mintegy tükörből szerettem volna viszontlátni. Darabos felhői, részegen ingadozói faágai, igen, talán beteges látomások. De nála sehol nem jelennek meg a Francis Bacon-i riasztóan torz emberi roncok, kifacsart testek. Még az sem látszik a rendelkezésre álló adatokból, hogy Hertervig valóban skizofréniában vagy bármi hasonló betegségben szenvedett volna. Annyi bizonyos, hogy egy ideig ideggyógyintézetben ápolták s onnan gyógyíthatatlan minősítéssel távozott. Ez aztán véget is vetett önállóságának, a festők kiközösítették maguk közül. Gyámság alá került, alkalmi munkákból tengődött, nem volt pénze olajfestékre, vászonra. Olcsó anyagokat vitt fel használhatatlan alapanyagokra. Sokszor csak lisztből készített csirizzel ragasztgatott papír fecniket újságlapokra, csomagolópapírra, dobozfedélre... Halála után 12 évvel fedezték fel, állították ki képeit Kristiániában.

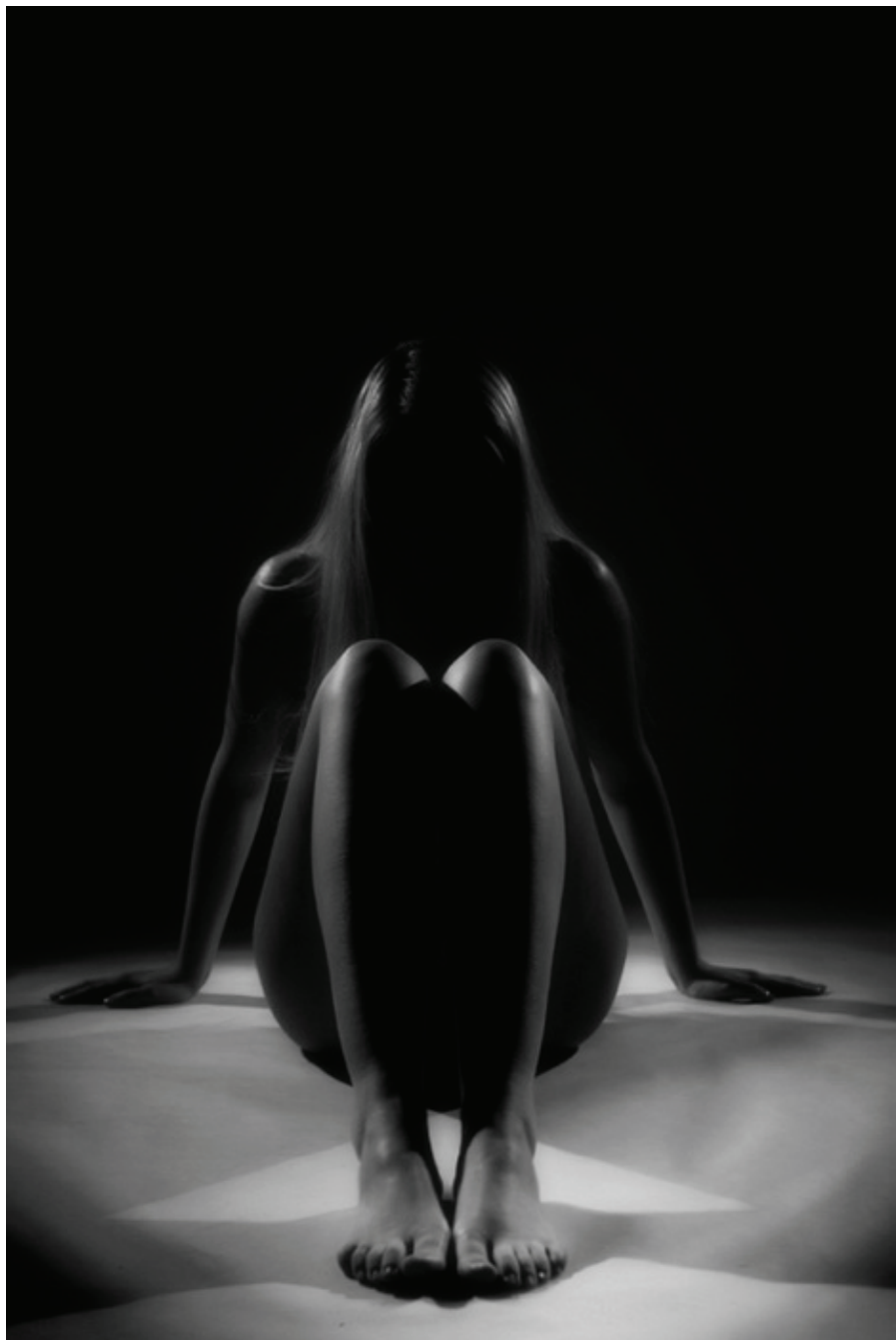
*

Hamsun méltatlankodik mellettem, itt az Isten sem ismeri ki magát. Hát nem pont erről panaszkodtam én is? Nem adja magát ez a város. Utcái a legváratlanabb kanyarokban vesznek el, a házai sziklába bújnak, s egyszer csak víz ölel körül vagy egy monstrum állja utunkat. Két hadihajó épp a város civil lakosságának mutogatja magát. Le-föl, ki-be, folyton kétrét görnyedve az átjárók nyílásain. A legényszállítás szűkös, barátságatlan. Az ebédlő, és a társalgó ellenben öcsillagos. Híg kávélottyót osztogatnak, Hamsun átköp a korláton, fél, hogy megmérgezik. Neveket hadar el a fülem mellett, Alf Larsen, Olaf Bull és Wildenvey. Szerinte e három költő a létező legnagyobb. Nem hajlandó elárulni, hogy miért pont ők... Szerintem mint prózaíró, mindet magasan túlírta, még verselésben is lepipálta a fentieket. Ítéljünk magunk!

*Hangom megkopott
hárfám hamis
megszokásból kezdek
húrok pengetésibe.
Súlyos percek
félek és remélek...*

Székely János fotója

Székely János: Akt—fotó